

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

КИЇВСЬКІ СТУДЕНТИ В ЖОВТНЕВІ ДНІ 1905 РОКУ

Н.О.Гончарова

(кандидат історичних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статье исследуются методы и формы борьбы киевского студенчества за академические и политические права в октябре 1905 г., приводятся примеры сотрудничества студенческой молодёжи с различными слоями населения в период общероссийской политической забастовки.

The article describes methods and forms of the Kievan students' struggle for their academic and political rights in October 1905. The author gives examples of the student youth cooperation with various segments of the population during the All-Russian political strike.

Студентство взяло активну участь у революційних подіях 1905 р. Молодь припиняла відвідування навчальних занять, збиралася на сходки. «З 1905 р. ... навчальні заклади перестали бути храмом науки, аудиторії перетворилися на центри мітингових сходок, що випрацювали систему антидержавної пропаганди разом із вулицею, яка увірвалась до них...» (1, 3).

Історію студентського руху на межі XIX-XX ст. досліджували Н.Левицька (2), В.Головенько (3), М.Діміров (4) та ін. Окремі аспекти суспільно-політичного життя початку XX ст., зокрема, першої російської революції, висвітлюються в монографіях за редакцією Ю.Левенця (5), В.Різуна (6), В.Сминтини (7) та ін.

Метою нашої статті є дослідження методів боротьби київського студентства за академічні та політичні права у жовтні 1905 р., доведення ефективності взаємодії молодіжного і робітничого руху.

На початку жовтня 1905 р. у країні розпочався всеросійський політичний страйк. Активну участь у ньому взяло студентство м. Києва. Навчальні заклади перетворилися на місце відкритої антиурядової пропаганди. Дану ситуацію певним чином ускладнювала надана радам університетів та інститутів “Тимчасовими правилами” (від 27 серпня 1905 р.) автономія (зокрема, відновлено вибори ректора, деканів і професорів, послаблено нагляд за студентами, визнано за ними право утворювати при університетах різні культурно-наукові гуртки тощо) (8, 443).

Сходки, котрі отримали назву «народних мітингів», ставали кожного дня більш багатолюдними. Спочатку на перших сходках сторонні люди (робітники, учні, службовці та ін.) з'являлися переодягненими у студентську форму. Згодом в аудиторіях, де проходили збори, агітатори відкрито закликали до збройної боротьби проти існуючого ладу, продавали нелегальну літературу, збирали кошти на зброю, розвішували червоні прапори з революційними надписами, знімали портрети царя.

2 жовтня в Київському університеті відбувся «народний мітинг», у якому взяло участь близько тисячі осіб. Наступного дня, 3 жовтня, в університеті та політехнічному інституті м. Києва під гаслами «геть самодержавство», «смерть катам» знову пройшли мітинги. З цього приводу у телеграмі начальника Київського охоронного відділення директору Департаменту поліції, зокрема, зазначалося: «Народні мітинги в університеті та політехнікумі загострюються з кожним днем, ведуть до революціонування натовпу та в недалекому майбутньому неминуче перетворяться на досить серйозні заворушення, яким буде важко протистояти» (9, 177).

Вищезазначені побоювання призвели до появи 8 жовтня 1905 р. спеціального наказу міністра внутрішніх справ про «застосування найенергійніших заходів щодо недопущення вуличних безпорядків з боку студентів та припинення їх усіма силами у випадку виникнення» (10, 450). Однак поява цього документу не дала очікуваного результату.

Київський поліцеймейстер рапортував київському губернатору про курсові студентські сходки, які пройшли 8 жовтня в актовій залі університету св. Володимира. На політичних зборах обговорювалося питання Державної думи і було прийняте рішення завадити виборам будь-якими можливими засобами. На сходці були присутніми до трьох тисяч студентів і «незначна кількість сторонньої публіки». По закінченню сходки її учасники виконали «Марсельєзу» та «Вперёд, молодцы, вперёд» (11, 66).

9 жовтня у приміщенні Київського політехнічного інституту на сходку зібралися студенти інституту, університету св. Володимира, робітники різних підприємств міста, учні середніх навчальних закладів (загальною кількістю до п'яти тисяч осіб). Актова зала та дві найбільші аудиторії були заповнені людьми. Оратори до вечора почергово виступали з промовами. У виступах висловлювалося негативне ставлення

до існуючого суспільного ладу та майбутньої Державної думи, виголошувалася необхідність боротьби з урядом, аби «досягнути замість обмеженої царської влади демократичної республіки» (11, 71). Так, О.Шліхтер, член місцевого комітету Російської соціал-демократичної робітничої партії та Всеросійського союзу залізничних службовців і робітників, закликав усіх присутніх до загального страйку, «оскільки це є єдиним способом змусити уряд піти на поступки» (10, 457).

Упродовж дня серед присутніх з ініціативи комітету РСДРП проводився збір пожертвувань для допомоги заарештованим товаришам, голодуючим робітникам та на придбання зброї. Адміністрація політехнічного інституту в хід акції не втручалася, обмежилася оголошенням «стороннім вхід заборонено».

Документальні матеріали засвідчують помітну активізацію студентських заворушень у наступні дні. Рапорт київського поліцмейстера київському губернатору містив інформацію про народний мітинг у приміщенні університету св. Володимира 12 жовтня 1905 р. Ще зранку службовці Південно-Західних і Київсько-Полтавської залізниць почали збирати сходку поряд з управлінням залізниць, однак воно охоронялося посиленням нарядом поліції. Тому весь натовп був спрямований до університету. Кількість учасників акції склала близько двох тисяч осіб, насамперед, студентів університету та залізничних службовців. Київський поліцмейстер також зазначав у рапорті «присутність на мітингу 16 осіб офіцерського звання» (12, 70).

На мітингу обговорювалися заворушення в Москві та Петербурзі, постанова з'їзду Всеросійського союзу залізничних службовців і робітників, який відбувся в Петербурзі. Учасники мітингу обрали виконавчий комітет для складання вимог страйкарів. Уже згадуваний О.Шліхтер у своєму виступі говорив про бойкот Державної думи та про необхідність скликання Установчих зборів, критикував самодержавну владу. Зокрема, оратор зауважив, що «урядовці є казнокрадами, вони довели країну до бідкування, смуту, вбивств, вищі військові чини винні у зраді свого уряду...» (12, 70). Окрім цього, з політичними промовами виступили студенти. Проводився збір коштів, роздавалися нелегальні брошури та прокламації. На сходці були присутніми делегати з Петербурга, Москви (11, 75). Сходка закінчилася закликком зібратися в приміщенні університету наступного дня та «залучити до участі в сходці якомога більше людей» (13, 291-292). Ввечері генерал-губернатор дав дозвіл на проведення арештів організаторів заворушень, однак вони при вільній агітації на мітингах в університеті та політехнічному інституті вже не могли припинити розвиток подій.

13 жовтня знову застрайкували майстерні Південно-Західних залізниць, а також Південноросійський завод м. Києва. Частина страйкарів попрямувала на мітинг до Київського університету, де зранку зібралися службовці управління Південно-Західних залізниць, студенти, учні, робітники. Цього ж дня у мітингу в університеті взяли участь і селяни. Резолюція мітингу містила рішення «про оголошення в місті загального політичного страйку, про необхідність агітаційних акцій щодо поширення заворушень у сільській місцевості, аби відволікти туди війська» (12, 69). У зв'язку з цим київський, подільський та волинський генерал-губернатор видав наказ про передання всієї влади начальнику Київського гарнізону (10, 807). Однак військові були безсилим зупинити подальший розвиток подій. Присутні на сходці робітники та учні, збуджені промовами ораторів, які закликали до припинення роботи, направилися у місто. Частина молоді вдалася до безпорядків, що супроводжувалися зупинкою руху електричного трамвая, насильницьким закриттям середніх навчальних закладів, дрібних заводів, майстерень і магазинів.

Начальник Київського охоронного відділення знову подав до генерал-губернатора клопотання про заборону допуску сторонніх до університету та політехнічного інституту, мотивуючи це тим, що «безпорядки в місті набули винятково революційного характеру, а зазначені навчальні заклади, що є головними центрами цих безпорядків, незважаючи на багаторазові прохання, залишаються відкритими для сторонньої публіки» (13, 292-294). Окрім того, начальник охоронного відділення м. Києва вимагав арештів лідерів місцевих комітетів партії соціалістів-революціонерів та соціал-демократів.

14 жовтня зранку поряд з будівлею Київського університету, на прилеглих до нього вулицях були розставлені наряди поліції та військ, які нікого, крім студентів і працівників, до університету не пропускали. Однак значна кількість сторонніх осіб, переважно, вихованців середніх навчальних закладів і службовців залізниць, встигли проникнути до університету ще до прибуття наряду. Сходка тривала весь день, основним її завданням стало формування зі студентів та учнів так званих «руйнівних загонів» для влаштування страйків. Ці загони насильно припинили заняття у 2-му комерційному училищі, зуболікарській школі Жука, жіночій гімназії Бейтель, гімназії Валькера, Подільській жіночій гімназії, чоловічій гімназії В.Петра, жіночій гімназії Конопацької. Через втручання страйкуючої молоді також зупинилися роботи на тютюнових фабриках Егіза, братів Коген, акціонерному товаристві «Спіліоті», гільзовій фабриці Каракоза, друкарнях Фронцкевича і Круглянського, на лісопильних заводах Я.Когана та Л.Беліка, млині Беліка та інших підприємствах (14, 258-260 зв.). Цього ж дня відбулися поодинокі

зіткнення з козаками, під час яких камінням, кинутим з натовпу, були поранені городовий та козак. Тридцять учасників безпорядків було заарештовано (12, 70).

На 15 жовтня було заплановане проведення збройної демонстрації, звільнення ув'язнених та припинення роботи в установах, на підприємствах. Зважаючи на це, ввечері 14 жовтня екстрене засідання Ради університету св. Володимира прийняло рішення про тимчасове закриття університету у зв'язку з неможливістю проводити навчальні заняття, а тому припинився доступ до університету не тільки студентів, але й сторонніх осіб. Генерал-губернатор підписав дозвіл на розстріл шістдесяти трьох політичних ув'язнених (12, 71).

14 жовтня уряд запровадив військовий стан у багатьох містах, у тому числі підросійської України. Введення військового стану в університетських містах означало закриття на невизначений термін усіх вищих навчальних закладів. Зважаючи на численні студентські заворушення у 1905 р., уряд вдався до низки попереджувальних заходів. Враховуючи можливість участі у сходках сторонніх людей, на території вищих навчальних закладів розставлялися обов'язкові воєнні караули. У разі поновлення занять було заборонено влаштування у вузах публічних зібрань. У випадку надання вищим навчальним закладом приміщення для мітингів або будь-яких інших незаконних зборів, вуз підлягав негайному закриттю та оточенню військами (15, 104).

Начальником охорони м. Києва було призначено командира 21-го армійського корпусу генерал-лейтенанта Драке. На головних вулицях міста були розклеєні оголошення начальника охорони про заборону будь-яких зборів з попередженням про те, що такі будуть припинятися силою (13, 295).

Вже 15 жовтня для підтримання порядку у м. Києві були задіяні посилені заходи охорони. Значні загони військ та поліції були розташовані містом, передусім, поряд з університетом та політехнічним інститутом. Цивільне населення повернулося до роботи. Однак у деяких районах міста спостерігалось помітне похвалення учнівської молоді. Відновилося діяльність «руйнівних загонів». Наприклад, у друкарні Авдюшенка та Крижанівського з'явилося кілька чоловік у студентській формі з вимогами негайно припинити роботу. Через відмову між робітниками і студентами відбулася бійка (14, 261-264). Опівдні група студентів та гімназистів здійснила спробу насильно припинити рух потягів міської залізниці; при цьому, кидаючи камені у вагони, що рухалися, молодь поранила кількох пасажирів.

За наказом помічника начальника охоронного відділення був затриманий та доставлений до Либідської дільниці санітарний загін, що складався зі студентів Київського університету на чолі з приват-доцентом А.Леонтовичем. Члени загону надавали допомогу робітникам, мали на рукавах значки Червоного Хреста. Впродовж цього дня було заарештовано двадцять вісім осіб, звинувачених у підбурюванні до страйку, зборі пожертв та інших протизаконних діях (14, 264 зв.).

17 жовтня 1905 р. Микола II підписав «Маніфест про удосконалення державного порядку». Маніфест проголошував громадянські права і свободи, декларував скликання законодавчої Державної думи, розширив межі легальної політичної та культурно-просвітницької діяльності.

Царський маніфест викликав неоднозначну реакцію суспільства, розділивши його на два табори. Він вселив надію в демократичну частину громадськості на запровадження широких демократичних прав, у тому числі й національних. Хоча частина студентської та учнівської молоді, незадоволена поступками царизму, йшла на мітинги, щоб продовжувати збройну боротьбу проти монархії до переможного кінця. Одночасно маніфест активізував дії реакції, спрямовані на придушення будь-яких прогресивних перетворень у житті країни. Причому в своїх діях остання спиралась на відчутну підтримку силових структур, насамперед поліції та жандармерії, які вбачали в Маніфесті пряму загрозу своєму винятковому становищу в державі. У багатьох випадках саме вони і виступали ініціаторами вірнопідданських маніфестацій, зібрань. Нерідко при їх потуранні відбувались погроми, розправи над єврейським та іншим неросійським населенням.

У м. Києві про Маніфест стало відомо 18 жовтня, у зв'язку з чим на вулицях спостерігалось значне похвалення. Випущені місцевими газетами телеграми з височайшим Маніфестом одразу розкупалися (особливо «Киевская газета», надрукована у вигляді плакату з величезними буквами «Конституция»). Останні у значній кількості безкоштовно роздавалися студентами, які ходили містом (14, 264). Стихийні збори, що відбувалися цього дня у місті, у більшості випадків носили характер вірнопідданських маніфестацій з приводу оприлюднення документу.

Однак деякі акції мали опозиційну спрямованість. Так, студенти політехнічного інституту (близько восьмисот осіб), розділившись на дві колони, влаштували вуличний хід Бібіківським бульваром до Хрещатика з червоними прапорами та співом революційних пісень. Одночасно поряд з університетом св. Володимира зібралися студенти, учні, робітники та інші (майже десять тисяч осіб). З'явилися оратори, червоні прапори, виконувались революційні пісні. Частина демонстрантів увірвалася до приміщення університету, знищила там портрет та вензельні зображення царя. На Софіївській площі теж зібрався тисячний натовп учнівської молоді, робітників з червоними прапорами та червоними стрічками у

петлицях (14, 265).

Згодом натовпи з різних районів міста зосередились на Думській площі, поряд з будівлею міської думи, приміщення якої на той час було захоплене демонстрантами. Оратори, переважно студенти, виголошували промови революційного змісту. Було чути антиурядові заклики та вигуки «геть самодержавство», «хай живе республіка», «хай живе революція» (16, 33). Для наведення порядку були викликані драгуни, артилеристи, піхота. Почалася перестрілка, з натовпу у військових кидали камені. Сто двадцять чотири особи з тих, хто знаходився у будівлі думи, були заарештовані. По домівках розпустили лише неповнолітніх (14, 266-266 зв.).

Отже, студентська молодь підросійської України у 1905 р. стала однією із найактивніших революційних сил. Спостерігався спалах революційної активності, яка охопила тисячі молодих людей. Навчальні заклади м. Києва перетворилися на справжні центри революційного руху, зосередження антиурядових настроїв. Події всеросійського жовтневого політичного страйку продемонстрували здатність студентської молоді співпрацювати з робітниками, службовцями, учнями, селянами, проводити об'єднані акції протесту, висувати спільні соціальні і політичні вимоги.

1. Кушнър-Кушнарёв Г. Исторический очерк возникновения и развития академических организаций в России. – СПб., 1914.
2. Левицька Н.М. Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX – на початку XX ст. – К., 1998.
3. Головенько В. Український молодіжний рух у XX ст.: (Історико-політологічний аналіз основних періодів). – К., 1997.
4. Димиров Н.Ф. Студенты в национально-освободительном движении Украины (конец XIX – начало XX вв.) // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Вип. 12.
5. Політична історія України XX ст.: У 6 т. Т.1: На зламі століть (кінець XIX ст. – 1917 р.) / Ю.А.Левенець (кер.), Л.П.Нагорна, М.С.Кармазіна. – К., 2002.
6. Нариси історії Київського університету ім. Т.Шевченка. 1834-2004 / В.В.Різун та ін. – К., 2004.
7. Історія Одеського університету (1865-2000) / Л.О.Онуфрієв, С.О.Аппатов, Ю.О.Амброз та ін., В.А.Сминтина (гол. ред.). – Одеса, 2000.
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАУК). – Ф.275. – Оп.1. – Спр.173.
10. Революція 1905-1907 гг. на Украине: Сборник документов и материалов в 2 т. / Ред. коллегия: Ф.Е.Лось, И.П.Олейник, В.И.Шелудченко. – Т.2. – Ч.1. – К., 1955.
11. ЦДАУК. – Ф.272. – Оп.65. – Спр.157.
12. Киевский университет. Документы и материалы (1834-1984) / Сост. В.А.Замлинский, А.А.Буравченков, А.В.Долинский и др. – К., 1984.
13. ЦДАУК. – Ф.275. – Оп.1. – Спр.195.
14. ЦДАУК. – Ф.442. – Оп.855. – Спр.391, ч.3.
15. Державний архів Харківської області. – Ф.770. – Оп.1. – Спр.519.
16. Ремезовский И.Д. Киевский университет: страницы революционной борьбы. – К., 1984.